

A DERNŐI CIGÁNYSÁG

Kuchta Karin

Bevezetés

A múlt

Dernő egykor a Krasznahorka vár tartozéka volt. A Bebekek után az Andrassy család kezébe került, ahol Andrassy István a 18. század végén kastélyt építtetett. A vasércbányászat a 17. században indult meg a hegyekben. A Szontágh családnak 1650-ben vasércbányája volt Dernőn.¹ Gróf Andrassy György az 1830-as években egy új vasolvasztót építtetett, amelyhez szakembereket hozatott Erdélyből. Ezek leszármazottai a Tisza, a Bendzsuk, a Kerekes és a Vonyó családok.² 1838-ban már a finom vasöntést is bevezették, így szállítói lehettek az épülő Lánchídnak.³ A politikai életben egyre nagyobb szerepet betöltő Andrassyak eladták a bányát és az öntödét. Az új tulajdonos egy Jámbor nevű földbirtokos lett.⁴ Leghosszabb ideig a Láng család birtokolta,⁵ de bérelte a Ganz-féle cég⁶ is. Az itt lakók a bányákban és vasöntödében folytatott munka mellett háziiparként űzték a szénégetést. A szén nagy részét a helyben és a Lucskán működő vasgyárnak adták el.

A római katolikus templom 1839-ben épült.⁷

1881-ben, amikor Torna megye Abaújjal egyesült, a Csermosnya völgyében levő Torna megyei falvak – Dernő, Kiskovácsvágás, Lucska, Barka – Gömörhöz kerültek.⁸

A 20. század elején a kisebb bányák nem tudtak lépést tartani a nagyobb bányák gépesített termelésével. A dernői vasolvasztó és bánya bezárása után tömegessé vált az itt kivándorlás Amerikába.

A helyzet, később sem javult. 1960-ig Dél-Szlovákia ipara semmit nem fejlődött.⁹

A jelen

A Rozsnyótól 12 km-re fekvő Dernő a Csermosnya-völgy első és egyben legnagyobb települése. A völgyön nem vezet át vasútvonal. Tömegközlekedési eszközként az autóbusz szolgál.

A településen posta, egy szlovák nyelvű óvoda, egy alsó tagozatos szlovák tanítási nyelvű általános iskola és egy kilenc osztályos magyar tanítási nyelvű általános iskola működik.

1 Borovszky S., é. n.:41.

2 Kovács J., 1976:13.

3 Paládi-Kovács A., 1988:44.

4 Kovács J., 1976:13.

5 Kovács J., 1976:13.

6 Borovszky S., é. n.:69.

7 Borovszky S., é. n.:41.

8 Ujváry Z., 1985:6.

9 Duray M., 1989:50.

Cigánytelep nincs, és nem is volt a településen. A falu elején, a jobb oldalon elhanyagolt, rossz állapotban levő házakban cigány családok élnek. Egy-egy házban több család is él.

A 2001-es népszámlálás adatai alapján Dernőn 676 állandó lakost tartanak számon. Ebből, nemzetiségi szempontból 482 magyar, 191 szlovák, 1 cseh és 2 nemzetiségileg meg nem állapított egyén él. Statisztikailag a településen ugyan nem él cigány, számuk azonban 150 körül mozog. A nagyarányú elcigányosodás a gyors születésszám-növekedésnek és a betelepülésnek köszönhető. „Jönnek egymáshoz, mert ők nagyon szeretik a közösséget, nagyon összetartók a családok is. Ha van itt valami ismerős, és ha van még egy helység a házban és befogadják őket, akkor eljönnek.”

Esettanulmányom nagyrészt interjúkra épül. A dolgozatban megszólal a polgármester asszony, az óvoda szlovák anyanyelvű igazgatónője, a magyar általános iskola igazgatónője, a település szlovák anyanyelvű katolikus lelkésze, valamint a falu egyik értelmiségije, aki egyben a magyar általános iskola tanítója és egy cigányfiú felesége.

Művelődés

A településen működő szlovák nyelvű óvodát 31 gyerek látogatja. Közülük 9 cigánygyerek, akiket „tisztán” járatnak, és „eddig még nem tűnt el semmi”. Az óvoda igazgatónője szerint a cigányok „alkalmazkodnak”, mert kevesen vannak. Ha többen lennének, valószínű, hogy nagyobb lenne a probléma. A 9 cigánygyerek közül 8 magyar, 1 pedig szlovák nemzetiségűnek vallja magát.

A dernői óvodáskorú cigánygyerekek közül kevesen látogatják az óvodát. Az itt megszerezhető tudás elmulasztását az elsős iskolapadba ülve sínylik meg. „Eddig több mint a felének ismételni kellett az elsőt.” „Ez ellen miért nem tesznek, hogy ne óvoda nélkül jöjjön? Miért nem teszik kötelezővé az utolsó évet? Ezen csak a kormány tud változtatni. Csak egy rendelet. Itt már elbukik az egész. Ez ellen nem tesz senki semmit.” Bár vannak cigány szülők, akik felismerik az óvoda jelentőségét, számuk egyelőre alacsony.

1968-ban nyitották meg az akkor még nyolcosztályos magyar tannyelvű általános iskolát. Az egykor osztályonként 40 nem cigány diákot számláló iskolában ma 155 diák tanul, amelyből 7 „fehér tanuló”. Az iskola nagyarányú elcigányosodása az 1990-es évek előtt kezdődött. Ennek okát némelyek a fiatal nem cigány lakosok nagy arányú elköltözésével, mások a cigány lakosok születésének gyors emelkedésével, valamint a krasznahorkai cigánytelep létrehozásával magyarázzák.

A cigány diákok öt településről járnak ide: Dernőről 37, Barkáról 61, Lucskáról 2, Kiskovácsvágásról 5, Krasznahorkáról 48. A barkai 61 diákból 15 kisiskolás a Barkára kihelyezett osztályba jár. Ezt az osztályt a szociálisan rászoruló cigány családok helyzetének megkönnyítése érdekében nyitotta meg az iskola vezetősége. A kihelyezett iskola csupán délelőtti, mivel az ebédeltetés feltételei nem biztosítottak. Az egy tan-

erős iskola átlagosan 15 diákot próbál bevezetni a tudás birodalmába, ami nehéz, mivel az elsősök csak cigányul beszélnek. „Odament szünetbe a kislányhoz, és mondta, hogy most már kiveheted az ennivalódat, mert szünet van. Az vette a táskáját, és hazament. Azt hitte, hogy azt mondta, hogy lehet hazamenni. És akkor tanítsd meg, hogy mi a magánhangzó, mássalhangzó.” Az is előfordul, hogy a cigány nyelvet is igen gyér szókinccsel bírják.

A legtöbb cigány diák Barkáról, a krasznahorkai cigánytelepről és Dernőről jár iskolába. A tanárok szerint a három településről érkező diákok között óriási különbségek fedezhetők fel. „Nem hinné el, aki nincs úgy benne, mert a legszolidabbak, legcsendesebbek a krasznahorkaiak. Azok tényleg, és a szülők ugyanúgy. Bejön egy krasznahorkai szülő, az olyan szépen beszél, tízszer megköszön mindent. Így tanító néni, úgy tanító néni. A dernei szülő be se jön. Azok nem nagyon szoktak iskolaközelben mutatkozni. A barkai meg már csak kiabálni jön be. És a gyerekek ugyanígy vannak. A barkaiak olyan belemenősebbek, agresszívebbek, nagyobb szájúak, többet megengednek maguknak, a váraljaiak aránylag illedelmesek, de ott is vannak nagyobb kirívások, a derneiek meg igen érdekes gyermekek, mert vannak olyanok is, persze családtól is függ, mert például a Grulyók meg a Horváthok csendesek. Azok úgy meghúzzák magukat az iskolában is. Vannak a Dankok, Bimbók, Dancsok, ezek már oly verekezősek. De ezeknek mind a szülei is ilyenek voltak. Mikor én jártam iskolába, hát az a Danko Norbi, az amit a buszmegállón leművelt, és akkor most neki a fiai, mintha őt látnám. Ugyanaz. Pedig neki a felesége jászói. Nagyon rendes. Azt hiszem, a legrendesebb cigányasszony itt Dernőn. És mégse tud. Mintha ez a verekezőség öröklődne.” „Elég jó eredményeket lehet elérni a krasznahorkaiakkal. Szemlátomást jobbak, mint a többiek. Tehetségesebbek, jobb tanulók, könnyebben kezelhetők.”

„A dernői nem beszél a cigány nyelvet.” „A dernői cigányok szégyellik ezt a barkai előtt, hogy ő nem tud. Nem érti. És akkor szó szerint tanulnak a cigánygyerekek a cigánygyerekektől ilyen kis mondatkákat, és igyekeznek ők úgy beszélni, no de otthon már megint semmi.”

A három cigány csoport tagjai barátkoznak egymással, ugyanakkor az ellentét is felfedezhető közöttük. „Főleg akkor, ha a felnőttek között történik valami. A gyerekekre ez nagy hatással van. Például van ellentét Barka és Dernő vagy Dernő és Krasznahorka között. A tanulók között előfordul egyszer egy iskolaévben, hogy komolyabb lépést is kell tenni, figyelmeztetésen, megrováson kívül. Ilyenből adódnak a kettes, hármas magaviseletek. Házasodnak is, és a családok összevesznek e miatt. Például a dernői a barkaival. És nem engedik iskolába a gyermekeiket, mert nagyon féltik. Ritkán keverednek.”

Az oktatás menetét nagymértékben hátráltatja a diákok hátrányos helyzete. „Nem vihetik haza egyesek a könyveket, mert nincs hova letenni. Nincsenek meg arra a körülmények, hogy házi feladatot írjon vagy tanuljon, mert a szülei ezt nem követelik meg.

Itt tulajdonképpen csak az iskola nevel. Sok esetben a szülőt kéne átnevelni, nem a tanulót, de erre egyelőre nincs lehetősége az iskolának.” „Neveléssel el lehet sok mindent érni, de ez a mindennapi harc, minden napunkat meg kell harcolni a szülőkkal. Mi őket átadjuk a családnak délutánra, éjszakára, és reggel esetleg kialvatlanul jelenik meg, nincs iskolatáskája, nincs tolla.” „Olyan szélmalomharcot vívunk, mert mi mindig ott valamit délelőtt döngölünk beléjük, hogy mit hogy kell. Mondhatnám az óra 50%-a nevelés csak. Arra elmegy, hogy hogy beszélj, hogy viselkedj. Amit otthon nem mondanak meg, és szükséges. És akkor hazamegy, és reggel visszajön, és kezdjük ugyanazt. Nincs foganatja. Ha belejön egy egyhetes szünet vagy a nyári szünet, vége. Ez a szeptember, október. Nagyon kínlódunk, hogy megint beleszokjanak, hogy mi mit akarunk tőlük. Ez nehéz.”

„Szédelegnek, szó szerint, két héttel a segélyosztás előtt, szédelegnek. Most akkor hordjuk nekik a kiflit, kenyeret. No, de huszonhárom gyereknek nem hordhatod, mert naponta nem hordhatod. Enni nem lehet előttük, tízóraizni. Nem eszek egész délelőtt.”

„Mert én visszaemlékszek, de nem olyanok voltak a cigányok, mint most. Sokkal jobban hasonlítottak hozzánk. Mindenben. Tanulásban. Otthon tanultak, meg volt mindenük. Hozzáállásban másak voltak. Most feljön minden nélkül, no itt vagyok, tanít-satok. Mert, ha nem jövök, elveszik a pénzt. A tanítónak meg ugyanúgy nem segít senki. Sem a tantervet nem redukálják. Hogy lehet őket ugyanarra tanítani, mint az egészséges családból jövő fehér gyereket? Bukdácsolnak. Ha már megbukik, semmi nem lesz belőle.” Az oktatás nehéz körülményei miatt a tanárok elsődleges célnak azt tekintik, hogy a diákok tanuljanak meg írni, olvasni és számolni.

A diákok körülbelül 60%-a fejezi be a 9. osztályban az általános iskolát. Vannak olyanok, akik nyolcadikosként, hetedikesként vagy hatodikosként lépnek ki az iskolából, mivel betöltötték a tizenhatodik életévüket. A továbbtanulni szándékozó tanulók többnyire a rozsnyói szakmunkásképzőbe jelentkeznek, ahova általában felvételi nélkül felvételt nyernek. „Az első éven sokan kiesnek, mert ott már nem kapják meg azt a közelséget. Ők visszajönnek, és panaszkodnak. Az már nem kötelező. Három hiányzás után kidobják. Sokszor visszajönnek panaszra, hogy ott nem az van, ami itt. Általában ilyenkor jönnek rá, hogy az alapiskolai tanárok sokkal közelebb állnak a gyerekekhez. Mivel kötelező a tizenhat év, ezért az egy évet még olyan nehézségekkel kijárják, de aztán... Pontos statisztikát nem tudok mondani. A fele elvégzi, a fele kiesik.”

Az iskola súlyos anyagi gondokkal küzd. A barkai és a krasznahorkai önkormányzat csupán jelképes összeggel támogatja az iskolát. „Most például hogy átmentek ezek az iskolák a falu alá, a krasznahorkai polgármester is azt mondta, hogy neki van egy magyar meg egy szlovák iskolája, az teljesen cigány iskola, meg van két óvodája, egy cigány meg egy szlovák, ő már nem fogja itt pénzelni az iskolát, és valahol igaza van. Ez teljesen Dernőnek a nyakába fog szakadni, de kell, hogy legyenek erre pénzek. Épp most beszéltek a költségvetésről, hogy kilencmillióból hatmillió megy az iskolára. De ez már minden: fűtés, villany. Ennek a javarésze elmegy. Már olyanra, hogy gumi meg

ceruza, édeskevés marad. Még szerencse, hogy vannak azok az uniós pályázatok. Még azzal a színes krétával rajzolunk, amire az én nevem van ráírva. 1983-ban, elsőben volt az én színes krétám. No, és mi még húsz év után azzal festünk. És én, ha valamit veszek, csak titokban veszek, hogy Y ne is tudjon róla. Ceruza, toll, olló, faragó, gumi, vízfesték, ecset, színes papír, rajzlap. Erre is típus kell. És nekünk, most olyan szerencsésen alakult itt az 1-4-en legalább is. Egyformán gondolkodunk. Mert sokan megmondják. Én neked minek vegyek ceruzát. Az én gyerekeknek ki vesz? Mert fent azt csinálják 5-9-en: »Nem írsz? Jól van, megbuksz.« Egy-négyen nem mondhatom, hogy jó, ha ülsz egész éven át, én azt se bánom. Ez van. De nem így kellene lennie.”

Az tanárok viszonyulása a cigány diákokhoz különböző. „Az a pedagógus, aki nem tudja őket elfogadni, egy-két éven belül elmenekül. 99%-ban elfogadja őket, és eredményt csak így lehet velük elérni. Nagyon jó, hogy szakképzett pedagógus van az első és a második osztályban. Nagyon el tudja fogadni a gyerekeket, és ez tovább folytatódik. Mi, idősebbek pedig elfogadtuk, mert mi fokozatosan estünk bele. Először csak a fele volt cigány, aztán a 60-70, majd a 90%-a.” „Ezeket valahogy fel kell emelni. Mert másképp nem látjuk. Semmilyen más lehetőség nincs az ország számára.” „Ők sem születnek sem rosszaknak, sem jóknak, sem neveletleneknek, sem okosoknak, csak ilyen a körülmény, ezt hozza nekik a családi helyzetük, ebből nehéz kikerülni.”

Az iskola sikeresen pályázott a Phare programra, így a közeljövőben 200 000 koronát költhet tanszerekre. A program keretén belül beindul az óvodai képzés is a cigánygyerekek részére, valamint szakmunkásképző osztályokat is terveznek nyitni az iskola épületében. Az iskola pedagógusai mellett egy cigány asszisztens is segít az alapvető készségek elsajátításában.

Munkanélküliség

„Segélyosztáskor a faluban nehéz még utazni is. A busz tele van. Sokan vannak úgy, hogy az alatt a három nap alatt, míg a segélyeket osztják, nem is mennek be Rozsnyóra, mert nem lehet beférni se a buszra, se a postára, és akkor, ami ezzel jár. Három nap az olyan jellemző, mert oszt ők úgy meghúzzák magukat, azok a napok csendesebbek. De ez a három nap olyan, mint a népünnepély. Tele az üzlet, tele a kocsmá, és akkor a nagy kiabálás.”

A demői cigányok 100%-a munkanélküli. Szociális és egyéb segélyekből élnek. A feketén vállalt munkák létezésének lehetősége nem kizárt, valószínűsége viszont alacsony, ugyanis 2003. január 1-jétől hatályba lépett az a rendelet, miszerint kéthetente jelentkezni kell a munkaügyi hivatalban, valamint napi három órát kell az egyénnek a lakhelyén ledolgoznia, hogy ki ne essen a munkanélküliek nyilvántartásából. Ez a megszorítás célját elérni látszik, mert a külföldön vagy a távolabbi vidéken való munkavállalás esélye ezzel lehetetlenné vált. „Egy időben jártak Csebe¹⁰ vagy Besztercebá-

¹⁰ Csehország.

nyára feketén, de, hogy most bejött ez a kéthetenkénti jelentkezés meg ez a ledolgozás, nem tudnak hova menni. Ezzel is csak nyomorognak.”

A szociális segélyek elegendősége változó a cigány családokon belül. „A váraljaiaknak pár nappal a segély előtt is mindig van egy kis pénzük. Ha mást nem, csak kiflit magában, ha már sajt nincs is benne, ők mindig visznek enni. No most ugyanannyi pénzből, hogy jut nekik? Akkor csak a szülőikben van már valami különbség. Fent Barkán a kő alatt, hát arról dokumentumfilmet lehetne forgatni. Azok nem házak, azok csak valami tákolmányok, sárpadló, és akkor mezítláb. Ha kint esik az eső, és bent is vizesek, akkor sárosan. Váralján meg a tanya elején, és egymás után, mint a gomba, úgy épülnek az új emeletes házak segélyből. Olyan sok, hogy lassan már összeér a faluval a tábor. Miből? Nekik ugyanannyi gyerekük van, mert ott sem jellemző a három gyerek. Meg ott is megvan segélykor a dáridózás. És mégis jobban vannak felöltözve, enni is van, nem annyira éheznek.” „Várják a segélyt, hogy aztán a segély egy részéből kiflit és kekszet vehessenek maguknak. Észre lehet venni, hogy ha nincs segély, egy kifli, szomorúak. Ha van segély, akkor van kifli is, keksz is és két literes üdítő is. Ha van pénzük, akkor szórják. Ha nincs, akkor tényleg semmi sincs. Ők egyszerűen nem tudnak gazdálkodni a pénzzel. Senki nem tanította meg őket arra, hogyan kell gazdálkodni a pénzzel. De ehhez el kell telnie egy bizonyos időnek, mert ez nem megy egyik napról a másikra. Biztos nem változnak meg az által, ha mindent ingyen adunk nekik. Hanem éppen fordítva.” „Lehet, hogy úgy tűnik, magasak a segélyeik, de tizenöt gyerekre az a segély egyáltalán nem sok.” „Igen megemelem a kalapom azok előtt, akik úgy tudják járni a gyerekeiket, hogy tiszta a ruhája, valakinek a könyve is be van csomagolva, és a színese is megvan. És tízórait is hord.”

Az utóbbi években megjelent a cigány hitelezők társadalma. „Most itt ez a divat. Ez a kamatos pénz, ez a 100%-os. A fehér úgy ad kölcsön, hogy ugyanannyit kér vissza. Ő nem olyan kivert.¹¹ Anyuék is adnak kölcsönt a rendesebbnek. Nincs oly hónap, hogy ne adnának. De ugyanannyit vesznek vissza. Segélyosztáskor reggel héttől fél négyig ott áll. Adtam 5.000-t, kérek 10.000-t. És muszáj megadniuk. Ez is olyan lehetetlen, hogy már aznap nincs pénzük, és megint kérni kell. És annak jól megy. Minden hónapban autót cserél.”

A melléklet 1. számú táblázata tartalmazza a közhasznú munkások számát az adott években. Ezen az éven is vesz fel az önkormányzat cigány közhasznú munkásokat, tizenötöt minden hónapban, de fizetést nem tud adni nekik. Feladatuk az utak rendbevétele, a kaszálás, a temetőgondozás.

Vallásosság

Dernő vallási szempontból katolikus település.¹² A cigány lakosok szintén római katolikusok. Vallásosságuk a legalapvetőbb szentségek – keresztség, elsőáldozás,

¹¹ Rafinált.

¹² A lakosság 90%-a római katolikus.

bérmálkodás – felvételére terjed ki. „Templomba keveset járnak, valószínű a probléma az is, hogy az a nép, aki odajár, nehezen fogadja őket el. Aztán az is probléma, hogy nem olyan csendesek és fegyelmezettek, mint a fehérek. Lehet, hogy a prédikációval is alkalmazkodni kéne hozzájuk.”

A település papja szlovák anyanyelvű. Tart hittant a faluban, de kevesen járnak. Okát inkább a nyelvi gondokban, mint az érdeklődés hiányában kell keresni. A magyar általános iskolában két éve nincs hittanoktatás. Oka épp a magyar pap hiánya.

A dernői cigányok között nincsenek Jehova tanúi. A Krasznahorkáról járó diákok egy része az. Látványos különbség a viselkedésben nem fedezhető fel.

Ki a cigány?

„Mi tudjuk, hogy kik azok. Például ott van az én vőm. Őt nem veszik annak. Talán az, hogy ki milyen rendes, és hogy él.”

„Ez egy etnikum. Nem azért mondom rá, hogy cigány, mert sötét a bőre, fekete a haja vagy piszkos a keze, hanem ember. Ez jellemző rájuk. Nekik ez jó, lehet, hogy másképpen nem is akarnak élni, csak mi akarjuk őket művelni.”

„Vannak horvátok, ruszinok, szlovákok, magyarok. Az etnikumból fakad. Nem hiszem, hogy a cigány lusta, piszkos, rossz.”

„Népiesen úgy mondják, hogy cigány vagy roma. Lehet úgy is jellemezni, hogy tudnak hazudni. Egyszerűen úgy be tudják csapni az embert, hogy az beugrik. És ők gyakran mondják ránk, hogy buta gádzsók vagyunk. Gádzsó az, akit be lehet csapni. És talán ebből van levezetve a cigány, de szerintem a cigány és a roma, egy és ugyanaz. A cigány egy kicsit élesebb és vulgárisabb kifejezés a romára.”

„Nehéz, mert nem ismerjük őket. Nekem ebben nagyobb az előnyöm, mert Y ugye cigány. Mi sokat vagyunk olyan közegben. Ebből kifolyólag én valamivel jobban ismerhetem őket, mint mondjuk, aki csak a buszon látja. Itt van az iskola. Azon keresztül is sokat meg lehet róluk tudni. Ez a két dolog, és nem hiszem, hogy a faluban valaki többet van velük kapcsolatban, mint én. És, hogy miért nehéz definiálni? Azért nehéz, mert ettől függ, hogy ki mennyire ismeri, és aszerint definiálja. Mert most veszek csak ilyen átlagembereket a faluból, aki csak tényleg annyit látja őket, hogy üzlet, autóbusz, utca, akkor úgy definiálhatna, hogy a cigány az, aki sötét bőrű, sötét hajú, piszkos, csiricsaré¹³ öltözet, nagy haj, sok gyerek. Ez, amit külsőleg látni, hogy más. Más szín, más öltözködés, más hangnem. No most, aki iskolában dolgozik és tanít, ő már az iskolában kapcsolatban van velük, gyerekek, szülők által, az már nem ennyire kritikus szemmel nézi őket, mert már kicsit többet tud róluk. Mert látja, hogy nem olyan egyszerűen élnek ők. A gyerekek, van ott rengeteg gond. Már kicsit jobban közelebb lenne, és mondjuk én, ahol ez családban van, még többet vagyok velük, én még jobban el tudom fogadni, még engedéke-

13 Tarkabarka.

nyebben. Nem vagyok annyira kritikus velük szemben, mert többet ismerek belőlük. És vannak köztük helyesek, jó emberek.”

Dernőn gondot okoz a cigányságnak mint etnikumnak a meghatározása. Ellentmondások fedezhetők fel aközött, ahogyan az adott adatközlő a „Ki a cigány?” kérdésre próbál választ adni, és aközött, ahogy az interjú folyamán beszél a cigány, illetve a nem cigány egyénekről. Például: „Nem azért mondom rá, hogy cigány, mert sötét a bőre, fekete a haja vagy piszkos a keze, hanem ember.” Ennek az adatközlőnek az első mondata a beszélgetés során a következő volt: „155 diák tanul az iskolában, ebből 7 fehér tanuló.” Ez a fehér–cigány oppozíció megfigyelhető egy másik adatközlőnél is, aki határozottan elutasítja a cigányság antropológiai szempontból való meghatározását, ugyanakkor a „fehér” szót használja a nem cigányok kifejezésére.

A dilemma, hogy a faluban ki számít cigánynak, és ki nem, a községi hivatalban is megmutatkozott, amikor a táblázat 6–13. kérdéseire próbáltam választ keresni. Mivel hivatalosan nem volt külön feltüntetve a cigány lakosság, a számadatokat aszerint kaptam, hogy a hivatalban dolgozó hölgy a saját értékrendje szerint kit tekint cigánynak, és kit nem. Megfigyelésem alapján a következőképpen történt a besorolás: cigány volt az, akinek vezetékneve, külalakja, életmódja cigány volt; nem volt cigány az, aki cigányságát már csak biológiai szempontból viselte. Kérdéses volt, hogy az a személy, akinek csak az egyik szülője cigány, cigány-e vagy sem.

Az sem egyértelmű, hogy a „rendes” cigány, cigány-e vagy sem. „Van itt egy család, az X-ék. Őket talán nem is nézi senki cigánynak. Mondjuk az a... de ez egy fehér emberben mindig ott lesz. De se a gyerekeiket, az egyik középiskolás a másik kettő alapiskolás, annyira rendesek, hogy már nem is cigányok. Ők abból a cigányságukból a hajuk színén kívül semmit nem öriztek meg, és az se biztos, hogy jó, hogy ők már annyira, annyira a fehérekhez akarnak hasonlítani, hogy már lassan nem is lehet rájuk mondani, hogy cigány. Nekik tényleg házuk van, öltözködés, munkahely. Teljesen, mint a fehérek. Sem az osztálytársaik nem veszik az iskolában annak, sem a baráti körük, sem a felnőttek. Mondjuk az a... De az nem megy ki az emberekből. Ahhoz kell még vagy húsz év.”

Nehézséget okozott az adatközlőknek az, hogy mi alapján definiálják a cigányt. Csupán bőr- és a hajszín alapján? Vagy csupán életmód, viselkedés alapján? Mindkét csoport szűk és merev meghatározást kínál. Az, hogy Dernőn kit tartanak cigánynak, illetve nem cigánynak, mondhatni, személyenként változik. A helyzetet az is nehezíti, hogy a cigánykérdésről való beszélgetés egy új és szokatlan jelenség. Az emberek évtizedek óta együtt élnek ezzel az etnikummal. Mindenkinél kialakult valamilyen véleménye erről a csoportról. Ezt a véleményt viszont nem kellett eddig publikussá tenni.

Cigány, magyar, szlovák

A már említett 2001-es népszámlálás „nemzetiség” kategóriájában a következő válaszlehetőségek vannak: szlovák, magyar, roma, cseh, ruszin, ukrán, német, más, meg

nem állapított. Az eredmények alapján a dernői lakosság nemzetiségi megoszlása a következőképpen néz ki:

Szlovák	191
Magyar	482
Roma	0
Cseh	1
Ruszin	0
Ukrán	0
Német	0
Más	0
Meg nem állapított	2

Dernőn a cigányok 99%-a magyarnak vallja magát. Cigányul nem beszélnek. Anyanyelvük a magyar. Ingadozás – egyszer magyar, máskor szlovák – nem figyelhető meg. „Itt nincs. Ezek itt azért magyarok. De olyan van, ez divatba jött pár éve, hogy a rendesebb családok szlovák iskolába íratják a gyereket. Ez eddig soha nem volt. Két-három éve kezdődött, és azóta bizony jár oda vagy négy-öt cigánygyerek. Ezt ők azzal indokolják, hogy nem akarják ők maguk a sajátjaik közé íratni a gyerekeiket. Mert féltik, hogy mi lesz ott velük. Mert, hogy azok ott mocskosak, tetvesek, megverik őket, elveszik az ennivalójukat. Pedig még rokonok is, mert itt már mindenki mindenkivel unokatestvér, és mégse. És inkább beadja oda, a fehérek közé.” „És már ide [magyar iskola] fehér gyereket nem fognak beírni, ha már a rendesebb cigány sem adja ide a gyerekét. És akkor azért virágozik a szlovák iskola. Tele sok fehér magyar gyerekkel. Az virágozik, mi meg megyünk tönkre.”

Cigány öntudat

„Mert ő azt mondja, hogy ő kiskora óta egyebet nem hall az utcán, meg nem lát, hogy a rendetlenek meg a trógerok miatt egy kalap alá veszik az egészset. És hogy ő ezért nagyon szenvedett végig, úgyhogy ő ezt szégyelli. Mióta együtt vagyunk, azóta jobban helyre állt benne ez az identitástudat, mint azelőtt. Ezzel ő nem tudott kiegyezni.”

„A másik nagy baj, hogy hiába van Nyitrán a cigány tanszék, ahol kimondottan cigány származású tanítókat képeznek ki. Mind egytől egyig azt mondja, hogy ő cigánygyerekeket nem megy tanítani. Ez mintha úgy lenne, hogy mihent kicsit műveltebb vagyok, már szégyenkezek, nem is akarok még vele kapcsolatban sem lenni. Engem ne vegyenek egy kalap alá velük. És ez csak abból jön, hogy a nép igenis egy kalap alá veszi őket. És nincs meg bennük. Én is mindig mondom Y-nek, hogy neked meg a te fajtádnak kéne segíteni a sajátjaitokon. Nem a fehérnek.” „Vannak cigány papjaink. Nem akarnak cigányokkal foglalkozni.”

Mivel a népszámlálási adatlap a cigányt (mint roma) a nemzetiségek közé sorolja, megszűnik annak lehetősége, hogy valaki magyar vagy szlovák cigánynak vallja magát. „Pedig az kéne, és akkor már jobban mellé tenné, hogy magyar cigány. De csak úgy, hogy cigány, sok szégyelli.”

Együttélés vagy egymás mellett élés

„Hát ez is olyan nehéz. Lehet valakikkel szépen együtt élni, de fordítva is lehetne ezt nézni, hogy ők is mondhatnák, hogy sok fehérrel nehéz együtt élni, mert már ott van az az eleve elutasítás. Elég kétoldali. Hát, ez csak egymás mellett élés, megtűrés. Én azt mondom, hogy ha a faluban csinálnának egy felmérést, és azt kérdeznék meg a fehérektől, hogy kilakoltassuk-e az összes cigányt, akkor igen meglepő eredmény jönne ki. Igen nagy százalékban mondanák azt, hogy igen, hogy ne legyen egy család sem. Mert gond velük élni. Ezt érzik a fehérek is, hogy ezt meg kéne oldani, mert maguk képtelenek.”

„Kellemetlen hallgatni azt, hogy nem fogadják őket el, mint embereket, mert mondják, hogy hát ők csak cigányok. [...] Az osztályok nagyon szépek. Új tető van három pavilonon. A lakosok, akik eljöttek segíteni, olyan véleményen voltak, hogy minek ezt megcsinálni, úgy is tele van cigányokkal.”

„Ez is olyan, hogy a fehér is mondhatná, hogy az én gyerekeket ki fogja már megtámogatni. Mert fehérek között is van, hogy egy sem dolgozik. Sok emberben ez megvan, ami miatt még duplán elfordulnak, duplán nem szeretik. Ami már ma van, hogy minden oldalról őket nyomják. Az EU. Rájuk külön lehet pályázni, és mindenre, kultúrára, nekik, csoportalakításra nekik. Írószerre, iskolára nekik. És ezt irigylik sokan. Ezt figyeltem.”

Mi a megoldás?

„Azt hiszem, azzal lehetne kezdeni, hogy a cigányok tehetségét ki kellene használni. Tudjuk nagyon jól, hogy a cigányok tehetségesek a táncban, dalban, és van olyan dolguk, ami nekünk nincs. Például táncban. Igyekezni kéne ezeket a gyerekeket felkarolni, és dolgozni velük. A gond az, hogy ki. Ez egy örökös probléma, és úgy dolgozni a cigányokkal pár ezer koronáért, nem éri meg. Ezt senki nem fogja csinálni. Ez nyűg. És azt is tudjuk, hogy néha a gyermekeik degeneráltak. Például az anyának gyermeke van a fiával, vagy az apának a lányával, és ez már itt probléma. Ezen is dolgozni kéne, de először is azt kéne tudatosítani, hogy nem vehetjük el azt a kultúrát, ami van nekik.” „El kell tennie egy bizonyos időnek, ami majd megteszi azt a változást a gondolkodásukban. Nálunk is van probléma, hogy ha eljön a cigány, nem jön el a fehér.”

„Ha sok pénz lenne. Itt az iskolaügybe kell invesztálni. Abból az örök életében munkanélküli emberből nem csinálnak példás apát, de a gyerek az iskolában még

tanulhatna. A gyerekeket kéne nyomni, és nemcsak az alapsiskolában, hanem a középiskolában is. És aztán munkát biztosítani, hogy ők is megszokják ezt a rendszerességet. Felkelek, megyek, ha dolgozom, lesz pénzem, ha lesz pénzem, többet vehetek. Jobb lesz nekem is, a gyerekemnek is. Jobban fognak tisztelni, szeretni. No de itt hol lesz pénz az iskolaügyre?”

„Úgy látom, hogy itt az a baj, hogy sokkal inkább a mi formánkra akarnánk őket formálni. Nem azt nézzük, hogy ő megmaradjon cigánynak, csak legyen művelt. No, és erre nem hiszem, hogy van valakinek joga. Úgy kellene, van az az ideális mondat, amit mondanak az újságban, tévében, hogy ami jó, azt meg kell őrizni, a nyelv, a tánc, az ének stb., ami meg rossz, azt le kellene építeni. De ez is olyan alibi mondat. Ha erre lenne mód, hogy ők ezt megcsinálnák, akkor biztos kifejejtenék ezeket a dolgokat. Hogy teljesen olyanoknak akarnák csinálni, mint a fehérek, és akkor nyugalom lenne, nem lenne velük gond. Csak hát akkor már nem lennének cigányok.”

Összegzés

A dernői cigányság meghatározó része a település társadalmának. Számuk ma még csak a lakosság negyedét alkotja, a gyors népességszám-növekedés viszont arra mutat, hogy a velük való együttélés megtanulása elkerülhetetlen. Értzi ezt a település nem cigány lakossága is; az egymás mellett élésből adódó konfliktusokat azonban nem képes egyedül megoldani. A Nyugat-Európából érkező, cigányságot érintő támogatás még jobban élezi a helyzetet a rossz gazdasági helyzetben álló régióban.

A cigányok felekezeti hovatartozásukat tekintve teljes egészében a környezethez alkalmazkodnak.

Öntudatuk a külföldről érkező támogatások ellenére sem erősödik. Ilyen jellegű megnyilvánulásaik egyediek és szervezetlenek. Értik a nem cigány lakosság általában negatív vagy közömbös magatartását, a jobb kapcsolat kialakítására való törekvés csak elvétve jelenik meg.

Melléklet

Etnikum megnevezése	1997	1998	1999	2000	2001
1. Szlovákok	*	*	*	*	191
2. Magyarok	*	*	*	*	482
3. Cigányok	*	*	*	*	0
4. Cseh	*	*	*	*	1
5. Egyéb, meg nem állapított	*	*	*	*	2
6. Élveszülések száma	10	8	8	4	15
7. Ebből cigány	6	5	5	1	6
8. Halálozások száma	11	14	8	14	6
9. Ebből cigány	1	2	0	0	0
10. Hányan költöztek a településre	18	16	19	0	3
11. Ebből cigány	2+8	3	0	3	2
12. Hányan költöztek el a településről	21	16	10	5	12
13. Ebből cigány	8+5	2+3	1+1	4	0
14. Hány új ház épült a településen összesen?	0	0	0	0	0
15. Ebből hány épült cigány családok számára?	0	0	0	0	0
16. Hány épült szociálpolitikai támogatással összesen?	0	0	0	0	0
17. Ebből hány épült cigány családok számára?	0	0	0	0	0
18. Hány közhasznú munkást foglalkoztattak?	21	6	*	1	15
19. Ebből cigány?	11	*	*	8	1

1. számú táblázat

* Nincs adat.

dőlt számok – félig cigány (csak az apja vagy az anyja cigány)

	Összesen					Ebből cigány				
	1997	1998	1999	2000	2001	1997	1998	1999	2000	2001
30. Óvodáskorú gyerekek száma településen	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
31. Ebből helyben jár óvodába	22	24	27	18	28	*	*	*	*	*
32. Más településre jár óvodába	4	5	4	2	7	*	*	*	*	*
33. Alsótagozatos gyerekek száma	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
34. Ebből helyben jár iskolába	54	64	62	60	64	39	47	52	58	67
35. Más településre jár iskolába	*	*	*	*	*	0	0	0	0	0
36. Felső tagozatos gyerekek száma	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*
37. Ebből helyben jár iskolába	76	78	91	93	88	58	64	65	77	83
38. Más településre jár iskolába	*	*	*	*	*	*	*	*	*	1
39. A településről középiskolába jár	*	*	*	*	*	1	1	*	1	*
40. Felsőoktatásban tanul	1	1	1	1	0	0	0	0	0	0

2. számú táblázat

* Nincs adat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Borovszky Samu, 1989: *Magyarország vármegyéi és városai. Gömör-Kishont vármegye.* Budapest.

Duray Miklós, 1989: *Kettős elnyomásban.* Pozsony.

Kovács József, 1976: *Emberek a völgyben.* Hét, XXI. évf., 13. szám.

Paládi-Kovács Attila, 1988: *Életmód, foglalkozás, nemzetiség.* Gömör Néprajza XIV., Debrecen.

Ujváry Zoltán, 1985: *A gömöri népelet kutatása,* Gömör Néprajza I., Debrecen.